

PSYCHOLOGIA ROZWOJOWA, 2014 * tom 19, nr 3, s. 109–114
www.ejournals.eu/Psychologia-Rozwojowa/

KATARZYNA MARKIEWICZ

Instytut Psychologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
Institute of Psychology, Maria Curie Skłodowska University, Lublin
e-mail: katarzyna.markiewicz@poczta.umcs.lublin.pl

Sprawozdanie z XXIII Ogólnopolskiej Konferencji Psychologii Rozwojowej *Zmiany rozwojowe w biegu życia: konteksty i perspektywy*. Lublin, 28–30 maja 2014 roku

W dniach 28–30 maja 2014 roku odbyła się w Lublinie XXIII Ogólnopolska Konferencja Psychologii Rozwojowej pod tytułem *Zmiany rozwojowe w biegu życia: konteksty i perspektywy*. Jej organizatorami były Instytut Psychologii UMCS w Lublinie oraz Sekcja Psychologii Rozwojowej Polskiego Towarzystwa Psychologicznego. Myśl przewodnią konferencji stanowiły słowa niemieckiego filozofa epoki Oświecenia, Johannesa Nicolauisa Tetensa: „Cechą szczególną człowieka jest zdolność do plastyczności i predyspozycja do inicjowania własnego rozwoju” (*Philosophischen Untersuchungen, cz. Die Entwicklung des Menschen*, s. 752).

Patronaty naukowe nad konferencją sprawowali: Jego Magnificencja Rektor UMCS, prof. dr hab. Stanisław Michałowski, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Instytut „Pomnik – Centrum Zdrowia Dziecka” oraz Izba Coachingu. Patronatem honorowym objęły konferencję władze miasta Lublina i województwa lubelskiego. Konferencja otrzymała sponsorskie wsparcie od wielu instytucji.

W wydarzeniu uczestniczyło około 200 osób, w tym liczna grupa doktorantów. Konferencję budowały wykłady plenarne (8), z których 3 zostały wygłoszone przez gości zagranicznych, sympozja (7), sesje tematyczne (17), warsztaty (5) i sesje plakatowe (2). Łącznie zaprezentowano 138 referatów. Tematyka referatów dotyczyła pozytywnych aspektów rozwoju w biegu życia, tożsamości w kontekście rozwoju osobowego, rozwo-

ju religijności na przestrzeni życia, metodologicznych problemów analizy danych z badań nad rozwojem w teorii i praktyce, nowych metod w diagnozie dziecka na etapie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, językowego kontekstu rozwoju, poznania społecznego: różnic rozwojowych i indywidualnych, edukacyjnych i wielowymiarowych kontekstów rozwoju, zadań rozwojowych wyłaniającej się dorosłości, relacji międzypokoleniowych i dylematów dorosłości, twórczości i zdolności w ujęciu rozwojowym, doświadczenia jesieni życia, procesów pamięciowych i poznawczych w kontekście rozwojowym, zmian rozwojowych w okresie adolescencji, podejmowania ról rodzicielskich, metod badania rozwoju, stresu i jakości życia w ujęciu rozwojowym a także neuronalnych/neuropoznawczych aspektów rozwoju i zaburzeń przebiegu zmiany rozwojowej.

Uroczystego otwarcia konferencji dokonał Dziekan Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS, prof. zw. dr hab. Ryszard Bera, organizatorzy konferencji: dr hab. Katarzyna Markiewicz, prof. UMCS, i dr hab. Dorota Turska, prof. UMCS. Mowę wprowadzającą wygłosiła prof. zw. dr hab. Maria Kielar-Turska – Przewodnicząca Sekcji Psychologii Rozwojowej PTP. W atmosferę skupienia i zaciekawienia, sprzyjającą recepcji wykładów, wprowadziła uczestników konferencji grupa studentów II roku pedagogiki na kierunku animacja, działająca pod opieką dr. Zbigniewa Pakuły i dr Urszuli Lenartowicz, prezentując kilka układów muzyczno-choreograficznych.

Przewodnicząca Sekcji Psychologii Rozwojowej PTP, prof. zw. dr hab. Maria Kielar-Turska, w mowie przewodniej podkreśliła coraz silniej akcentowany w badaniach nad rozwojem człowieka wpływ rzeczywistości otaczającej jednostkę. Powodów do tak wyraźnego zaznaczenia roli środowiska, innych osób, kultury, oddziaływań edukacyjnych autorka wystąpienia upatruje w zmieniającej się w szybkim tempie rzeczywistości, zaskakującej nowością, nieprzewidywalnością i nie-trwałością. Jak zauważa, nic nie jest takie, jak było przed chwilą. Życie w takiej rzeczywistości wiąże się z podejmowaniem nowych zadań, a raczej wyzwań; wymaga nie tyle umiejętności ciągłej adaptacji do zmieniających się warunków, co otwartości na nowe wyzwania. Przed psychologiem rozwoju człowieka pojawiają się nowe zadania dotyczące poznania kontekstów życia współczesnego człowieka z jednej strony oraz sposobów wspomagania w wypracowywaniu otwartej postawy wobec wyzwań z drugiej. Następnie prelegentka skupiła się na analizie różnych wymiarów rzeczywistości, stanowiących konteksty rozwoju współczesnego człowieka. Wśród znaczących czynników kontekstualnych wymieniła czas, a właściwie jego postrzeganie przez jednostkę, informacje, interakcje i kulturę. Maria Kielar-Turska podkreśliła w swoim wystąpieniu, iż na znaczenie kontekstu czasu w życiu współczesnego człowieka wskazują podejmowane psychologiczne rozważania teoretyczne i badania empiryczne prowadzone pod kierunkiem takich znanych psychologów, jak Philip Zimbardo, Czesław Nosal, Wiesław Łukaszewski. Im więcej horyzontów czasowych uwzględnia człowiek i im szersze są te horyzonty, tym mniej człowiek koncentruje się na sobie, tym ma słabsze przekonanie o własnej wyższej wartości i tym bardziej przejawia tendencję do ujmowania terażniejszości jako stanu przejściowego. Czas psychologiczny odbierany jest pamięciowo (przeszłość) i wyobrażeniowo (przyszłość). Jedyne terażniejszość określana jest poprzez odniesienie do czasu fizycznego. Czas psychologiczny wyznaczany jest przez rytmy biologiczne organizmu, aktywność jednostki, rodzaj zdarzeń

oraz przyjęcie horyzontów czasowych (gatunkowy, narodowy, osobowy).

Analizując kontekst informacji, Maria Kielar-Turska podkreśliła, iż w świecie bogatym w informacje nie chodzi o to, aby wiadomości gromadzić, ale aby wykształcić mechanizmy wyboru, pozwalające mniej pobierać, mniej gromadzić. Ważne staje się nie ile informacji, ale jakie z nich dopuszczamy do naszych umysłów. I to jest najważniejszy problem naszej generacji. Człowiek musi rozwijać zdolność do dowolnego powstrzymywania się od przyjmowania coraz to nowych informacji, a więc rozwijać wolną wolę. To jest właśnie nowe pole intensywnych badań psychologicznych i rozważań filozoficznych.

Ważnym kontekstem rozwoju są interakcje. Lwa S. Wygotskiego wskazania na znaczenie interakcji w rozwoju znalazły najmocniejszy wyraz w opisanu podstawowego mechanizmu rozwoju, jakim jest interioryzacja. Warunkiem koniecznym uruchamiającym ten mechanizm jest wejście w kontakt z inną osobą. Dzięki interakcji dokonuje się przejście od czynności interpsychicznych do czynności intrapsychicznych i od czynności o funkcji komunikacyjnej do czynności o funkcji regulacyjnej.

W rozważaniach nad rozwojem człowieka konieczne jest uwzględnienie kontekstu kultury. Szczególną częścią kontekstu kulturowego jest język. Zdolność do posługiwania się językiem w celu przetwarzania znaczeń stanowiła przełomowy krok w ewolucji człowieka. Zagadnienie roli relacji człowiek–kultura dla rozwoju znajduje odzwierciedlenie w aktualnych pracach Michaela Tomasella czy Chantal Delsol.

Na zakończenie swojego wystąpienia Maria Kielar-Turska życzyła uczestnikom dobrego zagospodarowania czasu, szczęśliwych wyborów prezentacji i aktywnych interakcji zarówno naukowych, jak i towarzyskich.

Wykłady plenarne zaprezentowali zaproszeni wybitni polscy i zagraniczni specjaliści. Wykład inauguracyjny obrady konferencyjne *Rozwój osobowości: zadanie czy konieczność?* wygłosił prof. zw. dr hab. Piotr Oleś (KUL). Prelegent podkreślił, iż współczesna psycho-

logia osobowości w znacznej mierze opiera się na założeniach koncepcji ewolucyjnej. Osobowość pełni funkcję centralnego systemu adaptacji, a zatem zmiany i rozwój osobowości są biologiczno-społeczną koniecznością w sytuacji modyfikacji warunków zewnętrznych. Jak przebiegają procesy zmian na poziomie cech, charakterystycznych adaptacji i systemu znaczeń osobistych? Zmiany nasilenia cech wynikają z kumulacji doświadczeń, „zmęczenia materiału” i rosnącej świadomości skutków zachowania. Zmiany charakterystycznych przystosowań – celów, dążeń, przekonań i postaw – wynikają z interakcji wymagań i zadań oraz optymalnego napięcia między predyspozycjami (cechy, zdolności) a aktywnością (adaptacje). Na tym poziomie funkcjonuje zasada odnawialności zasobów rozwojowych, zaangażowanie w nowe cele przywraca zdolność do intensywnej aktywności. Na poziomie systemu znaczeń osobistych i tożsamości narracyjnej zmiany są pochodną aktywności własnej podmiotu. Wielka zmiana życiowa możliwa jest dzięki ciągłości w zakresie priorytetów życiowych i frustracji związanej z realizowanymi dążeniami. Reguły funkcjonowania i zmian systemu osobowości wynikają z dynamicznej równowagi między procesami transgresji a integracji.

Dr hab. Dorota Czyżowska (Uniwersytet Jagielloński) przedstawiła wykład plenarny *Etyka troski – perspektywa psychologiczna*. W ramach wykładu rozważone zostały kwestie dotyczące istoty i znaczenia etyki troski oraz rozwoju myślenia moralnego skoncentrowanego na trosce, a także możliwości stymulowania tego rozwoju. Prelegentka podkreśliła, iż etyka troski to teoria moralna i stanowisko etyki relacyjnej, w którym za fundament ludzkiej egzystencji i moralności uznaje się oparte na trosce relacje z innymi ludźmi oraz dbałość i odpowiedzialność za innych i ich dobro. Temat troski do dyskursu akademickiego i psychologii rozwoju człowieka wprowadziła Carol Gilligan, której zdaniem ludzie mogą doświadczać moralności na co najmniej dwa sposoby, a rozważając kwestie moralne, używać dwóch odmiennych głosów moralnych. Jednym z tych głosów jest pomijany przez

wielu badaczy i słabo słyszalny w społeczeństwie patriarchalnym głos troski, drugim opisany przez Kohlberga głos sprawiedliwości. Osoba posługująca się głosem troski ujmuje problemy moralne w kategoriach konfliktu odpowiedzialności, a rozwiązując moralne problemy, kieruje się zasadą niekrzywdzenia (*nonviolence*). Logiką leżącą u podłoża etyki troski jest psychologiczna logika relacji międzyludzkich zasadniczo różniąca się od formalnej logiki sprawiedliwości skoncentrowanej na bezstronności, równości i wzajemności. Gilligan opisuje rozwój myślenia moralnego zogniskowanego na trosce i odpowiedzialności za innych, wyróżniając trzy stadia główne i dwa stadia przejściowe. Rozwój w tym ujęciu polega na przejściu od egocentryzmu, skupieniu na sobie i własnych potrzebach z całkowitym pominięciem innych osób, poprzez konwencjonalny sposób rozumienia dobroci i skłonność do samopoświęcenia w kierunku autonomii i równowagi między dbałością o siebie a troską o innych, między egoizmem a odpowiedzialnością za bliźnich.

W wykładzie zatytułowanym *Zaburzenia uczenia u dzieci i ich rodziców – na przykładzie rodzinnego ryzyka dysleksji (familial risk of dyslexia)*, prof. zw. dr hab. Grażyna Krasowicz-Kupis zaprezentowała wyniki części badań prowadzonych przez Zespół Specyficznych Zaburzeń Uczenia w Instytucie Badań Edukacyjnych, a dotyczących wczesnej diagnozy specyficznych zaburzeń uczenia. Wykład koncentrował się na aspekcie dotyczącym możliwości wykrywania zagrożenia dysleksją i wspomagania dzieci, które jeszcze nie rozpoczęły formalnej nauki czytania i pisanie albo są na jej progu. Wyniki badań grupy 600 uczniów na progu edukacji pokazały, że badanie rodzinnego ryzyka jest trafną drogą odnajdywania dzieci z różnego rodzaju problemami w czytaniu, pisaniu i sprawnościach językowych, które mogą skutkować pojawieniem się pełnoobjawowej dysleksji rozwojowej. Ten obszar nie był dotychczas badany w Polsce.

Wykład zatytułowany *Executive functioning as a structural component of ability to learn* wygłosiła assoc. prof. Iveta Kovalčíková, PhD, vice president for the International As-

sociation of Cognitive Education and Psychology, z Uniwersytetu w Preszowie (wschodnia Słowacja). Prelegentka omówiła wyniki badań pilotażowych dotyczących poznawczych aspektów rozwoju, szczególnie w zakresie funkcji zarządzających (wykonawczych, *executive function*). Zaprezentowane badania interdyscyplinarne odnoszą się do pomiaru i oceny funkcji poznawczych i wykonawczych dzieci 9–10-letnich. Uzyskane rezultaty umożliwiają zrozumienie procesów zaburzenia poznawczego rozwoju dzieci uczących się oraz ukazują metody interwencji wspomagającej rozwój.

Wykład plenarny dr. hab. Adama Niemczyńskiego, prof. GWSH nosił tytuł *Rozwój po adolescencji w perspektywie biologicznej i kulturowej*. Nawiązując do tradycji, począwszy od Wundta, autor przedstawił społeczno-kulturową teorię rozwoju człowieka w pełnym cyklu życia indywidualnego. Odwołując się do założeń teorii Wygotskiego, wskazał drogę rozwoju dziecka, składającą się z przekształceń pierwotnych funkcji psychicznych wedle kulturowych form społecznej interakcji. Jak podkreślił prelegent, wkład wielu współczesnych autorów anglosaskich, takich jak Wertsch, Harre, Haste, stosujących analizy Wygotskiego do badań kultury jako niezależnego od biologii źródła rozwoju umysłowego, jest tutaj znaczący. Noam Chomsky i znaczenie uniwersalnej gramatyki w rozwoju mowy ojczystej u dzieci różnych wspólnot językowych też należą do tego nurtu badań. Macnamara to samo podejście stosuje w badaniach nad semantycznym rozwojem dziecka, a zwłaszcza w studiach nad logicznymi aspektami umysłu i zdolnością do idealizacji.

Joanna M. Glozman (Lomonosov Moscow State University) wygłosiła wykład zatytułowany *Main principles of neuropsychological remediation of learning disabled children*. Prelegentka zwróciła uwagę na korygującą funkcję szkolnictwa, jego główne zadania i zasady działania, w nawiązaniu do koncepcji Wygotskiego. W wykładzie omówiono 11 zasad: (1) neuropsychologiczna ocena możliwości dziecka; (2) zasada kompleksów korygujących; (3) zasada systemów korygujących;

(4) zasada emocjonalnego zaangażowania i motywacji dziecka; (5) zasada indywidualnej korekty; (6) zasada sfery najbliższego rozwoju; (7) zasada poszukiwania skutecznych form oddziaływania; (8) zasada optymalnego nauczania; (9) zasada rosnących wymagań; (10) zasada współpracy z rodzicami i (11) zasada podejścia zintegrowanego.

Profesor Ludmila Obughova (Moscow Psychological and Educational University) wygłosiła wykład na temat *Hypotheses about the of appearance the new in mental development*. Prelegentka podkreśliła, iż psychologowie chętnie zapoznają się z nowymi osiągnięciami w różnych obszarach wiedzy dotyczącej rozwoju, co doprowadziło do wielu hipotez naukowych. Wśród nich są dobrze znane zasady: zasada zróżnicowania (Werner); zasady integracji elementów cząstkowych w całość – zespół (Wygotski); warunkowanie klasyczne (Pawłow), warunkowanie instrumentalne (Skinner), imitacja modelu (Wallon, Bandura). Hipotezy te są dobrze znane w psychologii rozwojowej. Do nich powinna być dołączona zasada „zaklinowania” (Elkonin). Mechanizm zaklinowania przejawia się w różnych sytuacjach, gdzie w rozwoju pojawia się „nowe”. Taką nową sytuacją jest na przykład przejście od przedszkola do szkoły, gdy dzieci napotykają wiele nowych doświadczeń, z którymi nie zawsze mogą sobie skutecznie poradzić.

Ważnym wydarzeniem na konferencji było uroczyste wręczenie Nagrody im. Stefana Szumana za najlepszą publikację w dziedzinie psychologii rozwojowej. Jej laureatem został dr hab. Jan Ciecuch (Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie). Jego wykład zatytułowany *Kształtowanie się systemu wartości od dzieciństwa do wczesnej dorosłości* zawierał wyniki badań nad rozwojem struktury oraz preferencji wartości dzieci i młodzieży od 5. do 25. roku życia (N = 8027), zaprezentowane w nagrodzonej książce. Podjęta została także próba ich krytycznej oceny w świetle aktualnie prowadzonych dyskusji. Badania zostały oparte na teorii wartości Schwartza, zgodnie z którą wartości to poznawcze reprezentacje motywacyjnego, godnego pożądanego, ponad-sytuacyjnego celu. W ramach aplikacji tej te-

orii do badań nad rozwojem dokonano reinterpretacji pojęcia wartości jako efektu interakcji tendencji motywacyjnych z wpływami kulturowymi. Okazało się, że już w okresie przedszkolnym struktura wartości nabiera kształtów kołowych, a jej rozwój polega na różnicowaniu się sąsiadujących wartości. Rozwój preferencji, opisany na podstawie badań podłużnych i poprzecznych, układa się zasadniczo zgodnie z konsekwencjami struktury kołowej. Wzrost preferencji wartości z jednego obszaru koła współwystępuje ze spadkiem preferencji wartości z przeciwnego obszaru koła. Szczególnie wyraźne zmiany w hierarchii wartości zanotowano w wieku 10–11, 15 oraz 18 lat.

W pierwszym dniu konferencji uczestnicy mogli wziąć udział w dwóch zgłoszonych sympozjach: 1. *Rozwój religijności młodzieży i człowieka dorosłego* (prowadzący dr hab. Małgorzata Tatala, dyskutant dr Anna Tychmanowicz) oraz 2. *pozytywne aspekty rozwoju w biegu życia* (prowadzący dr hab. Ludwika Wojciechowska, dr hab. Hanna Liberska, prof. UKW; dyskutant dr hab. Maria Czerwińska-Jasiewicz, prof. UKSW). W tym czasie odbywały się jednocześnie cztery sesje tematyczne: *Wielowymiarowy kontekst rozwoju, Edukacyjne konteksty rozwoju, Konteksty rozwoju kompetencji, Zadania rozwojowe wyłaniającej się dorosłości (cz. 1)*.

W drugim dniu obrad odbyły się trzy zgłoszone sympozja: 1. *Tożsamość w kontekście rozwoju osobowego* (prowadzący dr hab. Dorothea Czyżowska, dr hab. Jan Ciecuch; dyskutant dr hab. Mariola Bidzan, prof. UG), 2. *Językowy kontekst rozwoju* (prowadzący prof. zw. dr hab. Maria Kielar-Turska; dyskutant prof. zw. dr hab. Grażyna Krasowicz-Kupis) oraz 3. *Metodologiczne problemy analizy danych z badań nad rozwojem – teoria i praktyka* (prowadzący mgr Magdalena Kosno, dyskutant prof. zw. dr hab. Janusz Trempała). Ponadto uczestnicy konferencji mogli wziąć udział w 9 sesjach tematycznych: *Zadania rozwojowe wyłaniającej się dorosłości (cz. 2.), Relacje międzypokoleniowe i dylematy dorosłości, Neuronalne/neuropoznawcze aspekty rozwoju i zaburzenia przebiegu zmiany rozwojowej, Zaburzenia przebiegu zmia-*

ny rozwojowej, Twórczość i zdolności w ujęciu rozwojowym, Doświadczenie jesieni życia, Procesy pamięciowe i poznawcze w kontekście rozwojowym, Gdy rozwój napotyka trudności, Adolescencja: obrazy, obszary zmian rozwojowych. Część 1.

W drugim dniu obrad odbyły się również dwie sesje plakatowe, w czasie których zaprezentowano 31 posterów. Ich tematyka była zróżnicowana. Autorzy przedstawiali w skrótovej, lecz atrakcyjnej formie przegląd badań oraz wyniki prac empirycznych.

W tym samym dniu przeprowadzono 5 warsztatów: *Sposoby analizy wyników zebranych w badaniach longitudinalnych*, prowadzący dr hab. Jan Ciecuch; *Być sobą w relacjach – coaching relacji w oparciu o wartości i tożsamość*, prowadzący mgr Dagmara Miąsek; *Warsztat twórczości na materiale rysunkowym*, prowadzący dr Urszula Gembara; *Diagnoza neuropsychologiczna ADHD*, prowadzący dr hab. Aneta R. Borkowska, prof. UMCS; *Metoda Dobrego Startu (MDS) i Metoda Ruchu Rozwijającego (MRR) w komplementarnym wspomaganiu rozwoju dzieci*, prowadzący prof. zw. dr hab. Marta Bogdanowicz.

W trzecim dniu obrad odbyły się dwa zgłoszone sympozja: 1. *Poznanie społeczne: różnice rozwojowe i indywidualne* (prowadzący dr hab. Adam Putko, dyskutant prof. dr hab. Barbara Bokus), 2. *Nowe metody w diagnozie dziecka na etapie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej* (prowadzący prof. zw. dr hab. Grażyna Krasowicz-Kupis, dyskutant dr hab. Aneta R. Borkowska, prof. UMCS). Jednocześnie miały miejsce cztery sesje tematyczne: *Adolescencja – obrazy, obszary zmian rozwojowych w adolescencji. Część 2, Metody badania rozwoju, Podejmowanie ról rodzicielskich, Stres a jakość życia w ujęciu rozwojowym.*

W pierwszym dniu obrad konferencyjnych zebrało się Walne Zgromadzenie Członków Sekcji Psychologii Rozwojowej PTP, podczas którego został wybrany nowy Zarząd Sekcji. Pracownik Sekcji w nowej kadencji przewodniczyć będą: prof. dr hab. Maria Kielar-Turska (przewodnicząca) oraz wiceprzewod-

niczający: dr hab. Dorota Czyżowska i dr hab. Jan Ciecuch.

Konferencję zakończyła Maria Kielar-Turska wystąpieniem podsumowującym XXIII OKPR. Przedstawiając wstępne statystyki, odnoszące się wykładów, sympozjów, sesji tematycznych, plakatowych i warsztatowych, przewodnicząca Sekcji Psychologii Rozwojowej PTP podkreśliła, iż sama zdołała uczestniczyć zaledwie w 15% wydarzeń, co świadczy nie tylko o bogatym programie, ale także napiętym harmonogramie konferencji. Zwróciła uwagę, że każdy z wykładów plenarnych był uczcą duchową, zarówno przypominając to, co po części wiadomo, jak i wychodząc poza to, co znane, rysując nowe perspektywy poszukiwań badawczych. Już na początku P. Oleś pokazał, że musimy się zmieniać, bo to konieczność, a rozwój wymaga co najmniej podejmowania zadań; jest wyzwaniem. Różne sposoby odpowiadania na pytanie o rozwój jako powstawanie czegoś nowego przypomniała L. Obughova i przedstawiła w tym kontekście interesującą koncepcję klinowania autorstwa D. Elkonina.

Koncepcje psychologiczne mogą wpływać na myślenie społeczeństw, czego przykładem jest, zdaniem D. Czyżowskiej, koncepcja Gilligan, do której wciąż odwołują się nie tylko psychologowie. Głos troski okazuje się ważny dla każdego, bez względu na jego polityczne, psychologiczne czy kulturowe orientacje. Jak istotne jest uwzględnianie w badaniach nad rozwojem specyfiki kulturowej, tego wszystkiego, co pochodzi z określonej wspólnoty kulturowej i w sposób specyficzny przenika jednostkowy umysł, podkreślał A. Niemczyński. Ten wykład uświadamiał, by nie tracąc z oczu osiągnięć badań neurobiologicznych, być uważnym na wpływy kultury w rozwoju.

Z kolei J. Ciecuch podkreślił, że w badaniach nad zachowaniami człowieka warto zwrócić uwagę na te związane z uznawaniem czegoś za ważne. Przez psychologów rozwoju podejmowane są problemy, których zgłębianie prowadzi w konsekwencji do zapewnienia warunków występowania zmian rozwojowych tam, gdzie progresywna trajektoria z różnych powodów została zaburzona. O badaniach w tym zakresie w odniesieniu do zaburzeń czytania mówiła G. Krasowicz-Kupis, a w odniesieniu do umiejętności uczenia się w ogóle – I. Kovalcikova. O wspomaganiu rozwoju jako kreacji, a nie korekcji, wypowiadała się J. Głozman. Wspomaganie powinno być zorientowane na proces, mieć kompleksowy charakter i prowadzić do zrównoważenia procesów mentalnych i osobowości dziecka.

Wśród tematów wystąpień na sympozjach, sesjach tematycznych i plakatowych pojawiły się między innymi takie obszary teoretycznych rozważań i empirycznych poszukiwań, jak: psychologiczne problemy edukacji, z zaakcentowaniem sposobu przekazywania przez nauczyciela informacji zwrotnych uczniom; zagadnienia rozwoju w wieku senioralnym; metody badania rozwoju i analizowania zebranych danych. Zaznaczyły się także pewne tendencje w podejmowaniu i opracowywaniu zagadnień, a mianowicie: próby typologii badanego zjawiska, opracowywanie nowych metod (tłumaczenie i transmisja kulturowa lub konstruowanie nowych metod); pokazywanie, jak psychologia rozwoju odpowiada na zapotrzebowania codziennego życia ludzi.

Żegnając się z uczestnikami XXIII OKPR, Maria Kielar-Turska zaprosiła wszystkich do udziału w XXIV OKPR, której gospodarzem w roku 2015 będzie Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.